

Podsumowanie
V Międzynarodowej
Interdyscyplinarnej Konferencji Naukowej
Setna rocznica rozpadu imperiów. Państwa narodowe
a kwestia mniejszości narodowych w Europie
(aspekty historyczne, społeczno-polityczne,
prawne i kulturowe)
Wilno, 19–21 kwietnia 2018 r.

W 2018 roku przypada 100. rocznica zakończenia I wojny światowej, która była nie tylko globalnym kataklizmem geopolitycznym, ekonomicznym, społecznym i kulturowym, ale doprowadziła też do upadku kilku imperiów. Wojna światowa była jednocześnie katalizatorem powstania nowych państw narodowych, które tworzyły się na gruzach upadłych imperiów, dlatego też wiele krajów naszego regionu Europy w tym roku obchodziło 100. rocznicę odzyskania niepodległości, wśród nich były również Polska i Litwa. Procesy tworzenia się i rozwoju nowych państw w Europie nie były ani łatwe, ani bezbolesne, gdyż często zmianom tym towarzyszyły sąsiedzkie konflikty, walka o utrwalenie swoich granic w nowej rzeczywistości. Praktycznie we wszystkich nowo powstałych państwach istniały liczne grupy mniejszości narodowych i etnicznych, których interesy nie zawsze były zbieżne z interesami tytularnego narodu.

Stowarzyszenie Naukowców Polaków Litwy dąży do naświetlania osiągnięć, problemów i zagrożeń, z którymi się styka nie tylko mniejszość polska na Litwie, lecz także inne mniejszości narodowe w krajach europejskich. Jedną z form naszej działalności w tej płaszczyźnie jest coroczna międzynarodowa interdyscyplinarna konferencja naukowa. Celem przeprowadzonej w 2018 r. konferencji było retrospektywne spojrzenie na procesy państwowotwórcze, które przebiegały w Europie na początku XX wieku, na prawne regulacje statusu mniejszości narodowych i etnicznych oraz na stosunki społeczno-ekonomiczne i kulturowe narodu tytularnego państwa z mniejszościami narodowymi. Retrospektywna ocena tych procesów miała być platformą do zrozumienia współczesnych problemów współistnienia różnych narodów w jednym państwie oraz bazą do analizy dobrych praktyk europejskich, a także wypracowania propo-

zycji, usprawniających współżycie różnych grup narodowych i etnicznych w krajach europejskich. W tym kontekście szczególne miejsce zajmuje analiza porównawcza postrzegania, formowania się oraz przebiegu procesów integracyjnych w społeczeństwach wielonarodowych i wielokulturowych, a także umiejętność wykorzystywania potencjału i szans oferowanych przez mniejszości narodowe zarówno wewnątrz kraju, jak i w kontaktach z ich macierzystymi społecznościami innych państw. Organizatorzy konferencji mieli nadzieję, że retrospektywna analiza tych zagadnień oraz debata na temat najistotniejszych problemów mniejszości narodowych pozwoli lepiej zrozumieć ich współczesne przejawy i przedstawić określone postulaty zmniejszające niewiedzę oraz eliminujące pewne negatywne stereotypy i mity we wzajemnym postrzeganiu się większości i mniejszości.

Otwierając obrady, powiedziałem, że dzięki tak licznej obecności naukowców z wielu ośrodków akademickich Polski i Litwy oraz przedsta-

Fot. 1. W czasie rejestracji: prezes SNPL prof. Henryk Malewski, doc. dr Józef Szymczek (Czechy), starosta klubu parlamentarnego Akcji Wyborczej Polaków na Litwie – Związku Chrześcijańskich Rodzin (AWPL-ZChR) w Sejmie Republiki Litewskiej Rita Tamašunienė oraz posłanka na Sejm Republiki Litewskiej Wanda Krawczonok

Źródło: fot. prof. dr Wojciech Stankiewicz

wicieli z Czech, Niemiec, Włoch i Białorusi, konferencja pozwoli lepiej zrozumieć naszą przeszłość, pewne zaszłości, mity i stereotypy, współczesne problemy i zagrożenia, a także spojrzeć w przyszłość – do czego dążymy, jaki świat chcemy przekazać naszym dzieciom i wnukom...

Udział historyków i prawników, politologów i ekonomistów, a także przedstawicieli innych dyscyplin naukowych pozwala kompleksowo spojrzeć na te problemy. Oprócz naukowców na konferencji mieliśmy niemałą grupę działaczy społecznych, przedstawicieli mediów oraz polityków. Wśród nich byli: posłowie na Sejm Republiki Litewskiej: Wanda Krawczonok, Jarosław Narkiewicz, Michał Mackiewicz i Czesław Olszewski oraz starosta klubu parlamentarnego Akcji Wyborczej Polaków na Litwie – Związku Chrześcijańskich Rodzin (AWPL-ZChR) w Sejmie Republiki Litewskiej Rita Tamašunienė, posłanka na Sejm Rzeczypospolitej Polskiej Bożena Kamińska (Sejmowa Komisja Łączności z Polakami za Granicą), dyrektor Departamentu ds. Mniejszości Narodowych przy Radzie Ministrów Republiki Litewskiej dr Vida Montvydaitė, doradca Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Bogusław Winid, Ambasador Nad-

Fot. 2. Wspólne zdjęcie uczestników konferencji

Źródło: fot. prof. dr Wojciech Stankiewicz

zwyczajny i Pełnomocny RP w Republice Litewskiej Urszula Doroszewska, kierownik Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Republice Litewskiej Marcin Zieniewicz oraz wielu innych Szanownych Gości.

List do uczestników konferencji skierował Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Andrzej Duda. Pismo odczytał obecny na konferencji doradca prezydenta RP Bogusław Winid. W liście prezydent Polski przypomniał o swojej ostatniej wizycie w Wilnie i podkreślił znaczenie tegorocznych obchodów dla relacji polsko-litewskich. „Polacy i Litwini nigdy nie ustalili w dążeniach do odzyskania niepodległości, ale dopiero rok 1918, kończący I wojnę światową, przyniósł po temu historyczną sposobność, którą tak wspaniale potrafiliśmy wykorzystać. Obchodzimy w tym roku stulecie odrodzenia naszych suwerennych państwowości. Ten jubileusz – podobnie jak wydarzenia sprzed wieku – ma historyczną rangę. Cieszę się, że Stowarzyszenie Naukowców Polaków Litwy, prężna organizacja naukowa o wieloletniej tradycji i bogatym dorobku, zaprasza z tej okazji do Wilna badaczy z krajów naszego regionu, aby razem debatować nad róż-

Fot. 3. List Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Andrzeja Dudy do uczestników konferencji czyta doradca prezydenta RP Bogusław Winid

Źródło: fot. prof. dr Wojciech Stankiewicz

nymi aspektami dawnych i współczesnych procesów dziejowych. Serdecznie pozdrawiam wszystkich uczestników i organizatorów Konferencji” – napisał Andrzej Duda. Prezydent RP podkreślił również znaczenie dialogu naukowego dla budowania obecnych relacji międzypaństwowych. „Jestem pełen uznania dla wszystkich na Litwie, w Polsce i w całym naszym regionie, którzy promują aktywność mniejszości narodowych jako ważną dziedzinę dialogu oraz budowania międzyludzkich i międzypaństwowych mostów. Konferencja, na której się państwo spotykają, istotnie się do tego przyczynia, a refleksja nad złożonością historii pozwala wyciągnąć wnioski służące teraźniejszości i przyszłości” – napisał w liście Andrzej Duda, podkreślając również znaczenie polsko-litewskiej współpracy, partnerstwa w ramach Unii Europejskiej i sojuszu NATO, które „tworzą pozytywny kształt naszych relacji, a nowe inicjatywy, jak współdziałanie w ramach Trójmorza, pogłębiają nasze więzi”.

W obradach konferencyjnych wzięło udział ponad 100 uczestników. Podczas trzydniowej konferencji wygłoszono 61 referatów, nad którymi odbywały się ożywione dyskusje.

W pierwszym dniu konferencji na sesji plenarnej zostało wygłoszonych 8 referatów. Tę sesję otworzył prof. dr hab. Michał Kosman, który przeczytał referat swojego ojca, prof. dr hab. Marcelego Kosmana, o Michale Römerze – człowieku, naukowcu i działaczu społecznym, który zostawił znaczący ślad w historii Litwy i Polski. Referat prof. dr hab. Zdzisława Juliana Winnickiego dotyczył przesłanek budowania państwowości II Rzeczypospolitej. Autor skoncentrował uwagę na kwestiach Rady Regencyjnej Królestwa (Państwa) Polskiego oraz jej znaczenia dla odrodzenia Niepodległości. Dr hab. Joanna Januszewska-Jurkiewicz przedstawiła ewolucję poglądów Józefa Piłsudskiego na mniejszości narodowe w Polsce. Problem mniejszości narodowych w II Rzeczypospolitej był także tematem wystąpienia dr. hab. Jarosława Wołkonowskiego, prof. UwB. Doc. dr Algis Povilas Kasperavičius przedstawił referat *Proces powstawania niepodległego państwa litewskiego w latach 1918–1920: iluzje i rzeczywistość*. Prof. dr hab. Mikołaj Iwanow wystąpił z referatem *Niepodległość Polski a bolszewicy*. Dwa ostatnie referaty tej sesji plenarnej dotyczyły spraw ogólniejszych. Dr hab. Krzysztof Nowak na kwestie mniejszości narodowych spojrzął z punktu widzenia geopolityki, a jego referat *Alternatywa czy taktyka? Separatyzmy na pograniczach środkowo-europejskich po I wojnie światowej* pokazał, że mniejszości narodowe często były wykorzystywane jako karta przetargowa w grze politycznej.

Fot. 4. Migawki z obrad

Źródło: fot. prof. dr Wojciech Stankiewicz

Prof. dr hab. Waldemar Paruch w referacie *Między narodem politycznym a etniczno-kulturowym: narody w Europie Środkowej i Wschodniej w XX wieku* przedstawił teoretyczne rozważania na temat genezy narodu, ze szczególnym uwzględnieniem naszej części Europy.

W drugim dniu konferencji obrady odbywały się w dwóch równoległych sekcjach tematycznych, w czasie których wygłoszono 53 referaty¹. Pierwsza sekcja tematyczna dotyczyła prawnych kwestii definicji mniejszości narodowych oraz ich ochrony. W czasie obrad tej sekcji referaty wygłoszili: dr hab. Teresa Gardocka, prof. SWPS (współautor dr Dariusz Jagiełło), dr hab. Mieczysława Zdanowicz, prof. UwB, dr Mirosław Natanek, dr Małgorzata Tomkiewicz, dr Elżbieta Rojowska, dr Elżbieta Kuzborska i dr Łukasz Wardyn. Wprowadzający referat prof. Teresy Gardockiej i dr. Dariusza Jagiełły *Pojęcie mniejszości narodowej i etnicznej*

¹ Patrz, Program V Międzynarodowej Interdyscyplinarnej Konferencji Naukowej *Sema rocznica rozpadu imperiów. Państwa narodowe a kwestia mniejszości narodowych w Europie* (aspekty historyczne, społeczno-polityczne, prawne i kulturowe) http://www.snpl.lt/files/2018_konfSNPL/Program_konf-ji_SNPL_2018.pdf [dostęp: 29.10.2018].

Fot. 5. Migawki z obrad

Źródło: fot. prof. dr Wojciech Stankiewicz

w *prawie polskim a rzeczywistość społeczna* był punktem odniesienia do dalszych dyskusji na temat mniejszości narodowych. Kwestia mniejszości narodowych jest aktualna w Europie jako zagadnienie prawne począwszy od nowego porządku, wprowadzonego po I wojnie światowej. Podjęto wówczas próbę ustanowienia statusu prawnego mniejszości narodowych w tych miejscach (państwach), w których te grupy znalazły się w momencie ustanawiania owego nowego porządku. Podstawowe założenia tego statusu i jego ochrony utrzymały się właściwie do dziś, chociaż sytuacja faktyczna – rzeczywistość społeczna uległa na przestrzeni stulecia daleko idącej zmianie. Opierając się na prawie międzynarodowym, autorzy przybliżyli stan prawny mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce. Prof. Mieczysława Zdanowicz przedstawiła referat pt. *Mniejszości narodowe w świetle prawa międzynarodowego w ujęciu retrospektywnym*, który był swego rodzaju kontynuacją analizy aktów prawnych dotyczących praw mniejszości narodowych. Szczegółowa analiza sytuacji prawnej Albańczyków jako mniejszości narodowej została przedstawiona przez dr. Mirosława Natanka. Dr Małgorzata Tomkiewicz mówiła o prawnokarnej ochronie mniejszości narodowych, wyznaniowych i etnicz-

Fot. 6. Migawki z obrad

Źródło: fot. prof. dr Wojciech Stankiewicz

nych w Polsce. Dr Elżbieta Rojowska w wystąpieniu pt. *Wolne miasto Gdańsk (1920–1939). Prawa i swobody obywatelskie* poruszyła szereg kwestii prawnych, w tym również dotyczących mniejszości narodowych. Dr Łukasz Wardyn zaprezentował wyniki monitorowania przestrzegania praw mniejszości narodowych na Litwie w ciągu ostatnich dwu lat. Warto zaznaczyć, że dzięki współczesnym technologiom referat został wygłoszony bezpośrednio z Brukseli. Podobny temat dominował w wystąpieniu dr Elżbiety Kuzborskiej, ale dotyczył już wszystkich trzech państw bałtyckich.

Druga sekcja tematyczna została zdominowana przez problematykę dotyczącą wolności sumienia i kwestii stosunków państwa z Kościołami i wspólnotami religijnymi. Te tematy poruszali: doc. dr Józef Szymeczek, ks. dr hab. Lucjan Swito, prof. UWM i ks. dr hab. Roman Szewczyk. Warto zaznaczyć, że referat dr. Józefa Szymeczka z Uniwersytetu Ostrawskiego w Czechach pt. *W kierunku Kościołów narodowych i mniejszościowych. Protestanci w Europie środkowo-wschodniej po I wojnie światowej* był wysłuchany nie tylko z dużą uwagą, ale stał się też obiektem ożywionej dyskusji. W swoim wystąpieniu przedstawił on sytuację wyznań protestanc-

kich, które w monarchii Habsburgów były wyznaniem mniejszościowymi. Dokonał syntetycznej analizy sytuacji tych Kościołów z uwzględnieniem liczby wiernych w poszczególnych częściach Austro-Węgier oraz ich sytuacji prawnej i faktycznej. Następnie przedstawił sytuację Kościołów protestanckich w państwach, które powstały po rozpadzie monarchii Habsburgów. Zwrócił uwagę na stosunek Kościołów protestanckich do nowo powstałych państwowości i tworzenia się protestanckich kościołów narodowych. Omówił skomplikowaną sytuację tych kościołów w Czechosłowacji oraz źródła czeskiego ateizmu. Następnie przedstawił sytuację Kościołów protestanckich w Polsce po odzyskaniu niepodległości, ze szczególnym uwzględnieniem Kościołów protestanckich na Śląsku Cieszyńskim. Ks. prof. Lucjan Świto przedstawił referat *Małżeństwa mieszane wyznaniowo szansą integracji czy zagrożeniem tożsamości? Refleksja kanoniczno-prawna*. Wystąpienie ks. dr. hab. Romana Szewczyka było poświęcone problematyce obecności symboli religijnych w przestrzeni publicznej. Prof. Mariusz Róg mówił o strukturze terytorialnej i ludnościowej Polski po odzyskaniu niepodległości. Doc. dr Irena Mikłaszewicz wystąpiła z referatem pt. *Polacy na Litwie, Litwini w Polsce w dokumentach służb bezpieczeństwa Litewskiej SRR i PRL (1944–1990). Wybrane zagadnienia*.

Trzecia sekcja tematyczna dotyczyła problematyki prawno-politologicznej, referaty wygłosili: dr hab. Piotr Krzysztof Marszałek, dr hab. Józef Koredczuk, prof. UW, dr Rimantas Miknys, dr hab. Wojciech Lis, dr Milena Ingielewicz-Citak, dr hab. Krzysztof Koźbiał oraz dr Helena Giebień. Szczególnie interesujący był dwugłos prof. J. Koredczuka i dr. R. Miknysa. *Problematykę mniejszości narodowych w pracach nad Konstytucją marcową z 1921 roku* przedstawił dr hab. Józef Koredczuk, prof. UW, zaś dr Rimantis Miknys (Instytut Historii Litwy, Wilno) omówił *Prace przygotowawcze nad Konstytucją Republiki Litewskiej z roku 1922 oraz perypetie dotyczące kwestii mniejszości narodowych*. Słuchając obu wystąpień, można było wskazać na liczne analogie, jakie towarzyszyły pracom nad konstytucjami w Polsce i na Litwie i dotyczyły regulacji w kwestii mniejszości narodowych. Obaj prelegenci przedstawili projekty rozstrzygnięcia tej kwestii na tle rozwiązań ustrojowych proponowanych przez poszczególne ugrupowania polityczne, których przedstawiciele zasiedli w Sejmie Ustawodawczym w Warszawie i w parlamencie litewskim w Kownie. W obu krajach ostatecznie zwyciężyła tendencja, by mniejszościom narodowym w konstytucji nadać taki status prawny, który

zapewniłby rządzącej większości narodowej pełną kontrolę nad nimi. Obaj historycy wskazali także na podobieństwo przyjętych w obu konstytucjach rozwiązań dotyczących statusu mniejszości narodowych w postaci autonomii, jakie im nadano, z tym że w przypadku Polski miała to być autonomia terytorialna, a w przypadku Litwy – autonomia personalna (korporacyjna). W proponowanych rozwiązaniach prawnych jednakowy był też stosunek do mniejszości żydowskiej, w tej kwestii odwoływano się do tych samych kryteriów o charakterze etniczno-religijnym. Dr R. Miknys w swoim wystąpieniu zwrócił także uwagę na szczególną rolę, jaką w pracach nad konstytucją litewską odegrał Michał Römer.

W obradach sekcji czwartej dominowały tematy historyczne powiązane z problematyką wileńską i polsko-litewską. Z referatami wystąpili: prof. dr hab. Jerzy Juchnowski, dr Rafał Juchnowski, dr hab. Olgierd Grott, dr Zbigniew Siemak, dr Liliana Narkowicz, dr Waldemar Wołkanowski, dr hab. Henryka Ilgiewicz. Prof. dr hab. Jerzy Juchnowski w referacie pt. *Państwo polsko-litewskie europejskim mocarstwem. Uwarunkowania ustrojowo-społeczne* spróbował spojrzeć na niektóre współczesne problemy przez pryzmat historii stosunków polsko-litewskich. Problematyka polsko-litewska doczekała się wielu publikacji, niektóre z nich mają kontrowersyjną treść merytoryczną. Dotyczy to opracowań zarówno polskich, jak i litewskich, a nawet niemieckich. Ponadto w wielu publikacjach nie zwraca się należytej uwagi lub poświęca się jej zbyt mało takim zagadnieniom, jak np.: przyczyny utworzenia unii polsko-litewskiej w aspekcie sytuacji wewnętrznej Polski; pytania, czy demokracja szlachecka miała wpływ na akt zawarcia unii oraz na treści zawarte w umowie federacyjnej? czy powstanie państwa polsko-litewskiego wpłynęło na poszerzenie zakresu demokracji szlacheckiej? czy unie polsko-litewskie, paradoksalnie, doprowadzając do powstania w Europie kolejnego mocarstwa, przyczyniły się do upadku Rzeczypospolitej Obojga Narodów? Wystąpienie prof. Jerzego Juchnowskiego było swoistym zwiastunem kolejnej konferencji SNPL pt. „Od Unii Lubelskiej do Unii Europejskiej i ...”, która już była zaplanowana na kwiecień roku 2019. Dr Rafał Juchnowski w referacie pt. *Relacje polsko-litewskie w czasie II wojny światowej. Idea federalistyczna* przytoczył mało nagłaśniane fakty poszukiwania płaszczyzn współpracy pomiędzy Polakami i Litwinami. Referat dr. hab. Olgierda Grotta *Kwestie litewskie w opracowaniach Instytutu Badań Spraw Narodowościowych (1927–1939)* i dr hab. Henryki Ilgiewicz *Tematyka sowiecka na łamach wydawnictw Instytutu Naukowo-*

Badawczego Europy Wschodniej w Wilnie (1930–1939) były skierowane na analizę działalności placówek naukowych badających historię, politykę itd. najbliższych sąsiadów Polski. W referatach dr. Waldemara Wołkanowskiego *Wileńskie komitety pomocy ofiarom wojny (1915–1918) zarzewiem konfliktów narodowościowych* oraz dr. Liliany Narkowicz *Sprawa Wilna i Ziemi Wileńskiej na łamach „Dziennika Wileńskiego” (11 XI – 31 XII 1918)* zostały ukazane stosunki panujące w Wilnie w czasie I wojny światowej i bezpośrednio po jej zakończeniu.

Obrady sekcji piątej miały wydźwięk politologiczny, z referatami wystąpili: dr hab. Marek Walancik, prof. WSB, prof. nadzw. dr hab. Larysa Leszczenko, dr Mikołaj Brenk, dr Tomasz Szyszlak, dr hab. Artur Ławniczak (współautor – mgr Tadeusz Juchniewicz), dr Grażyna Kędzierska oraz mgr Bartosz Janik. Prof. Marek Walancik podjął kwestię doświadczeń polsko-litewskiego partnerstwa strategicznego w dziedzinie wojskowej w czasach obecnych. Prof. Larysa Leszczenko w swoim wystąpieniu mówiła o instrumentalizacji czynnika narodowościowego w wojnach po rozpadzie ZSRR. Ten drugi rozpad imperium przyniósł klęski na tle narodowościowym według imperatywu „dziel i rządź” w Górnym Karabachu i Sumgaicie, Osetii Południowej, Abchazji, Naddniestrzu, Krymie, Donbasie. Zaskakujący temat poruszył dr Mikołaj Brenk *Repatriacja obywateli ZSRR z Wielkopolski w latach 1950–1953. Wybrane przykłady*. Dr Tomasz Szyszlak w swoim wystąpieniu przywołał pamięć o Nieńcach – narodzie dalekiej Północy, zamieszkującym tereny za kręgiem polarnym od Morza Białego aż po Czukotkę. Ten naród liczący niewiele ponad 40 tys. osób odważył się w 1943 r. wzniecić powstanie zbrojnie przeciwko ciemężycielom, które z niemałym trudem zostało spacyfikowane przez NKWD. Dr hab. Artur Ławniczak i mgr Tadeusz Juchniewicz w referacie *Problemy wynikające z realizacji samostanowienia narodów na przykładzie Czechosłowacji* poddali analizie nietypowy przykład wspólnego tworzenia państwa przez dwa narody, a następnie jego pokojowego demontażu na dwa niezależne państwa narodowe. Dr Grażyna Kędzierska przybliżyła temat ochrony bezpieczeństwa publicznego Polski w okresie międzywojennym przez pryzmat działania struktur policji, z których wyłoniła się kryminalistyka polska. Mgr Bartosz Janik w referacie *Państwo narodowe w myśli politycznej Prawa i Sprawiedliwości* spróbował spojrzeć na koncepcje państwa narodowego w doktrynach politycznych rządzącej obecnie w Polsce partii.

Sekcja szósta miała charakter kulturalno-oświatowy. Wśród prelegentów tej sekcji byli: dr hab. Bożena Koredczuk, prof. UW, dr Danuta Kamilewicz-Rucińska, dr Barbara Borowska, dr Michał Ceglarek, doc. dr Mirosław Dawlewicz i doc. dr Irena Fedorowicz. Pierwszy referat autorstwa prof. Bożeny Koredczuk pt. *Rola książki i bibliotek w utrzymaniu tożsamości kulturowej wybranych mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce. Przegląd badań* poświęcony został omówieniu badań prowadzonych w Polsce po 1989 r. nad książką i bibliotekami wybranych mniejszości narodowych (Litwini, Ormianie) i etnicznych (Karaimi, Romowie). Badano rolę, jaką odgrywają one w utrzymaniu tożsamości narodowej i etnicznej oraz w integracji kulturowej, stanowiąc element scalający daną grupę pod względem językowym, religijnym, społecznym i geopolitycznym. Kultura książki jest wytworem danego narodu bądź grupy etnicznej, stąd przeprowadzona analiza badań pokazała, które spośród wybranych mniejszości narodowych i etnicznych posiadają własne wydawnictwa publikujące książki i czasopisma oraz biblioteki i księgarnie. Pokazały też, w jakim stopniu te instytucje mają wpływ na procesy integracyjne i budowanie własnej tożsamości narodowej w Polsce. W referacie drugim pt. *Szkolnictwo jako część działania strategicznego Polski i Litwy* dr Danuta Kamilewicz-Rucińska przedstawiła problematykę szkolnictwa polskiej mniejszości narodowej na Litwie i litewskiej w Polsce po 1945 r. aż do czasów współczesnych, przedstawiając dane statystyczne i wskaźniki skolaryzacji dzieci i młodzieży mniejszości narodowych w szkołach z językiem narodowym danej mniejszości. Dr Barbara Borowska w wystąpieniu pt. *Rodzina podmiotem wychowania do wartości patriotycznych* omówiła to zagadnienie zgodnie z katolicką myślą pedagogiczną i społeczną. Przybliżyła i porównała kilka definicji pojęcia „rodzina”. W wystąpieniu tym zaakcentowana została rola i znaczenie języka narodowego, szczególnie języka literackiego, w kształtowaniu świadomości patriotycznej, w tym pielęgnowaniu tradycji kulturowej. Z kolei dr Michał Ceglarek w referacie pt. *Polacy, Ukraińcy, Austriacy, Żydzi – wspólne terytorium pamięci. Refleksje na kanwie wystawy „Mit Galicji” w Międzynarodowym Centrum Kultury w Krakowie* omówił różne czynniki zewnętrzne i wewnętrzne wpływające na postrzeganie Polaków, Ukraińców, Austriaków i Żydów, którzy zamieszkiwali w 2. połowie XIX i na początku XX w. Galicję, czyli część terytorium Monarchii Austro-Węgierskiej za panowania cesarza Franciszka Józefa. Doc. dr Mirosław Dawlewicz w referacie pt. *Jan Karłowicz wobec litewskiego odro-*

dzenia narodowego przedstawił sylwetkę Jana Karłowicza (1836–1903), wybitnego polskiego językoznawcy, etnologa, badacza folkloru literackiego, ojca Mieczysława Karłowicza, znanego polskiego kompozytora i tatarnika. Jan Karłowicz wspólnie z Adamem Antonim Kryńskim i Władysławem Niedźwiedzkiem opracował najobszerniejszy do poł. XX w. *Słownik języka polskiego* (8 t., wyd. w l. 1900–1927). Spod jego pióra wyszła rozprawa *O języku litewskim* (1875), w której wskazał on na potrzebę badań nad językiem litewskim, z opracowaniem słownictwa litewskiego włącznie. Doc. dr Irena Fedorowicz przedstawiła referat pt. *Działalność urzędnicza i publicystyczna Czesława Jankowskiego w latach 1919–1921*. Autorka omówiła, wykorzystując archiwalia wileńskie, niektóre fakty z życiorysu Czesława Jankowskiego (1857–1929), polskiego poety, publicysty i redaktora gazet „Kurier Litewskiego” i „Głos Polski”. Obok prac redakcyjnych Jankowski prowadził szeroką działalność społeczną, czynnie włączając się w nurt życia kulturalnego Wilna.

Obrady siódmej sekcji tematycznej dotyczyły problematyki mniejszości narodowych w kontekście ich stosunków z władzą państwową. Referaty wygłosili: prof. dr hab. Zbigniew Kurcz, prof. dr hab. Bogumił Grott, dr Marta Milewska, dr Andrzej Smolarczyk, dr Jolanta Załęczny i mgr Łukasz Koziara.

Prof. dr hab. Zbigniew Kurcz wygłosił referat pt. *Klasowe spojrzenie na niepodległość Polski i sprawy mniejszościowe: Kazimierz Kelles-Krauz i Bolesław Wyslouch*, w którym zaznaczył, że sprawy niepodległości Polski nie można ograniczać jedynie do najznakomitszych postaci, takich jak Józef Piłsudski czy Roman Dmowski, bo odzyskanie niepodległości było ważne dla prawie całej ówczesnej elity. Prof. dr hab. Bogumił Grott wystąpił z referatem *Nacjonalizm Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów jako wyraz tendencji nurtujących mniejszość ukraińską w II Rzeczypospolitej. Doktryna i praktyka*. Referent skoncentrował uwagę na koncepcji Dmytro Doncowa, twórcy ukraińskiego nacjonalizmu. Sięgając do historii doktryn społecznych, prelegent wskazał, że koncepcja ta sytuuje się w doktrynie darwinizmu społecznego. Kierunek ten zasadnicze znaczenie przypisywał walce o byt, postrzeganej jako podstawowa zasada bytu społecznego. Walka ta dotyczy zarówno przyrody, jak i społeczeństwa. Naród jest postrzegany jako gatunek w przyrodzie i ma prawo do tego, żeby ciągle walczyć z innymi narodami. Referent wykazał, że koncepcja Doncowa stawiała na przemoc, agresję i ekspansję, a w szerszej perspektywie wskazywał też na jej relatywizm moralny i antychrześ-

cijańskość. Koncepcja Doncowa doprowadziła do zaistnienia Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii, a w konsekwencji do ludobójstwa na polskiej ludności. W podsumowaniu prof. B. Grott zaznaczył, że byli też Ukraińcy, którzy w tragicznych czasach dystansowali się od agresji uruchomionej przeciw polskim sąsiadom. Z czasem pojawili się też ukraińscy myśliciele krytyczni wobec ukraińskiego nacjonalizmu, w tym kontekście przywołana została refleksja Wiktora Poliszczuka o tym, że „okrutnych narodów nie ma, są tylko okrutne ideologie”. Dr Marta Milewska wygłosiła referat pt. *Koloniści niemieccy na Mazowszu u progu niepodległości II RP*. Referentka skoncentrowała uwagę na dramatycznych losach niemieckich kolonistów w czasie I wojny światowej i strategiach podejmowanych przez władze carskie w sytuacji wysiedlania ludności niemieckiej. Dr Andrzej Smolarczyk wygłosił referat *Odzyskanie niepodległości Polski a budowa systemu oświatowego na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej. Doktryna i praktyka*. Autor skoncentrował uwagę na szkolnictwie w pierwszym okresie restytuowanej państwowości polskiej, w latach 1918–1922. Przeglądowy, a z racji statystyk także analityczny, referat miał w punkcie wyjścia dwie koncepcje dla nowej Polski – federalistyczną i inkorporacyjną. Dr A. Smolarczyk wykazał, że różne były zarówno zmieniające się w czasie programy rządów, jak i oczekiwania zgłaszane przez poszczególne odłamy mniejszości, przede wszystkim przez Białorusinów.

Podczas obrad ósmej sekcji tematycznej przewidziano siedem referatów, które wygłosili: prof. dr hab. Michał M. Kosman, dr hab. Ryszard Skrzyniarz, dr Vladas Sirutavičius, gen. bryg. w st. spocz. dr inż. Bogusław Bębenek, dr hab. Zbigniew Romek, dr Marta Ryniejska-Kiejdanowicz, prof. dr Bogusław Gruzewski. Pierwszy referat pt. *Rola Niemiec w dobie aktualnych wyzwań integracji europejskiej* wygłosił prof. Michał M. Kosman. Zarysował on najważniejsze problemy, jakie spotkały Unię Europejską w ciągu ostatnich kilkunastu lat, szczególną uwagę poświęcając kryzysowi finansowemu oraz migracyjnemu. Omówiona została rola Niemiec w reagowaniu na oba wspomniane kryzysy. Autorem kolejnego wystąpienia pt. *Przełomy w biografjach uczonych polskich jako wynik rozpadu Imperium Rosyjskiego* był dr hab. Ryszard Skrzyniarz. Przytoczone w wystąpieniu niezwykle interesujące życiorysy luminarzy nauki związanych z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim są świadectwem tego, że historia może być w sposób fascynujący opowiedziana przez pryzmat losów pojedynczych osób. Dr Vladas Sirutavičius wygłosił referat

pt. *Liberalizacja systemu sowieckiego a konflikty etniczne. Etnopolityczny konflikt pomiędzy Litwinami a Polakami na Litwie w latach 1988–1991*. Zdaniem autora punktem wyjścia była polityka tzw. pieriestrojki Michaiła Gorbaczowa, która stworzyła ramy dla liberalizacji politycznej i mobilizacji narodowej w ZSRR, zwłaszcza w republikach bałtyckich. Objęła ona zarówno narody tytularne, jak i mniejszości narodowe. Wystąpienie ogniskowało się wokół problemu polskiej autonomii terytorialnej na przełomie lat 80. i 90. ubiegłego stulecia. W interesujący sposób zarysowana została ewolucja polityki Moskwy i jej wpływ na omawiane relacje. Kolejny referat pt. *Geostrategiczne położenie Polski i Litwy – konsekwencje, oceny rekomendacje* wygłosił gen. bryg. w st. spocz. dr inż. Bogusław Bębenek. Ten niezwykle ważny i aktualny, budzący znaczne emocje temat omówiony został w niezwykle interesującej formie, poczynając od zarysowania zmian w geostrategicznym położeniu obu państw, poprzez ich współpracę wojskową na różnych płaszczyznach (np. grupa bojowa w UE, obecność w NATO, zaangażowanie w misje stabilizacyjne). Prelegent postawił bardzo ważne pytanie – jak geostrategiczne położenie Polski i Litwy wpływa na systemy bezpieczeństwa narodowego obu państw? Zaakcentowane zostało znaczenie przesmyku suwalskiego, rola obwodu kaliningradzkiego, konsekwencje konfliktu na Ukrainie, jak również niektóre zapisy Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Federacji Rosyjskiej. Autor podkreślił znaczenie większej i stałej obecności sił NATO w Polsce i republikach bałtyckich dla wzmocnienia ich bezpieczeństwa. Kolejny prelegent, prof. Zbigniew Romek wygłosił referat pt. *Między asymilacją a kultywowaniem własnych tradycji. Problem mniejszości narodowych we współczesnych państwach europejskich*. W referacie poruszony został niezwykle istotny problem swoistego napięcia pomiędzy dwiema tendencjami, obecnymi wokół mniejszości narodowych – z jednej strony asymilacją, z drugiej zaś – podtrzymywaniem odrębności. Narrację wzbogaciły barwne, spektakularne porównania obyczajowości obecnej w różnych kręgach kulturowych, zilustrowane obrazowymi przykładami. Wyeksponowane zostały także liczne negatywne zjawiska, występujące w tle problemów mniejszościowych, takie jak brak zrozumienia, wzajemna niechęć czy wręcz agresja na tle różnic kulturowych. Autor postawił ważne pytanie – czy odmienne kulturowo społeczeństwa są w stanie koegzystować w ramach większej wspólnoty? W poszukiwaniu odpowiedzi pojawił się szereg cennych uwag, pobudzających do twórczej refleksji. Dr Marta Ryniejska-Kiejdanowicz wygłosiła

referat pt. *Kultura w budowaniu projektów regionalnych. Dyplomacja kulturalna UE a dialog międzykulturowy*. W wystąpieniu omówiono szereg istotnych działań i dokumentów unijnych, związanych ze strategią Unii Europejskiej w tytułowej dziedzinie aktywności. Referat prof. Bogusława Grużewskiego pt. *Transformacja ustrojowa a regulacja stosunków pracy w krajach Międzymorza* nawiązywał do stosunków pracy w krajach Międzymorza na tle europejskich modeli socjalnych. W dalszej części autor dokonał analizy wpływu transformacji ustrojowej na regulacje stosunków pracy, przywołując szereg ciekawych wniosków, m.in. zwracając uwagę zarówno na pozytywne, jak i negatywne zjawiska. Z jednej strony zatem nastąpił wzrost wydajności pracy, z drugiej natomiast – pogłębienie napięć w stosunkach pracy (np. na tle kwestii wynagrodzeń, czasu pracy, jakości życia), pojawiło się wykluczenie społeczne itd. Prelegent zwrócił ponadto uwagę na skutki zwiększania elastyczności stosunków pracy w omawianych państwach, rolę związków zawodowych i inne istotne czynniki.

W ostatnim dniu konferencji podczas sesji plenarnej moderatorzy sekcji tematycznych zreferowali ich przebieg i podsumowali obrady. Na zakończenie odbyła się dyskusja panelowa „Przyszłość mniejszości narodowych i „nowych” grup etnicznych w państwach europejskich: integracja czy asymilacja, wykluczenie czy samoizolacja?”, w której udział wzięli: prof. dr hab. Julian Zdzisław Winnicki, prof. dr hab. Zbigniew Kurcz (Polska), dr hab. Jarosław Wołkonowski, prof. UwB, dr Rimantas Miknys oraz prof. dr Henryk Malewski (Litwa).

Niniejsze posłowie częściowo zostało oparte na analizach i ocenach referatów, które przedstawili moderatorzy poszczególnych sesji tematycznych konferencji².

Materiał opracował prof. dr Henryk Malewski

² Informacja o konferencji została zamieszczona na wileńskich portalach społecznościowych (V Międzynarodowa Interdyscyplinarna Konferencja Naukowa Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy, Kurier Wileński, 20 kwietnia 2018 r., [Konferencja SNPL: dialog historyczny to bardzo ważna kwestia w stosunkach polsko-litewskich](#), Zw.lt, 19 kwietnia 2018 r.) oraz na łamach wydawnictwa EFPSNT *Flash Info* nr 15 (maj 2018 r.).